Буренко В.М.,
ІППО Київського університету імені Бориса Грінченка

ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВТОРИННОЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Мовна особистість у сучасних наукових дослідженнях завжди розглядається у тісному зв'язку з її носієм – народом та його культурою. У зв'язку з цим, у методиці навчання іноземних мов основним концептом визначено «вторинну мовну особистість», зокрема, не залишено поза увагою і такий її важливий аспект як вторинна професійна мовна особистість учителя іноземної мови. У статті розкрито сутність цього поняття, названі основні її характеристики та визначені умови її розвитку.

Ключові слова: вторинна професійна мовна особистість вчителя, іноземні мови, міжкультурна комунікація, характеристики, умови.

Сучасне цивілізоване суспільство найбільшою цінністю проголошує людину, її здібності, нахили та потреби. Тому у багатьох галузях різноманітних наукових досліджень останніх років великого поширення набув антропоцентричний підхід. Зокрема, у лінгвістичних науках зміщено акцент у парадигмах та ідеології лінгвістичних досліджень. Традиційно багато десятиліть поспіль лінгвістика основним об'єктом дослідження мала систему мову. Нині ж мова вивчається та досліджується насамперед з точки зору її значущості для людини, здатності мовних одиниць та структур відображати внутрішній духовний світ особистості, бути активним засобом формування світогляду, моральних та етичних кодів кожної індивідуальності.

Саме у зв'язку із зміцненням позицій антропоцентричного підходу в лінгводидактиці та методиці навчання мов як окремих наукових напрямах досліджень з'явився та міцно утвердився концепт «мовна особистість», яка розглядається передовсім з точки зору її готовності до здійснення певної мовної

та мовленнєвої діяльності. Дослідженням мовної особистості займалося багато відомих науковців, які розглядали її у різних аспектах: як автора та персонажа художнього твору (В. Виноградов, Й. Вейсгербер), як творця образу світу (О.Леонтьєв) , як людини, що готова створювати та продукувати мовленнєві продукти (Г. Богін), як феномен західної та східної культури (Т. Снитко), як словникову мовну особистість (В. Карасик), як національну українську мовну особистість (О. Біляєв, Л. Мацько, С. Єрмоленко, М. Пентилюк), як духовну мовну особистість (Л. Скуратівський), як вторинну мовну особистість (Н.Гальскова, І. Халєєва).

Мовна особистість у роботах науковців завжди розглядається у тісному взаємозв'язку з її носієм – народом та його культурою. Відповідно до цього методика навчання іноземних мов, яка безперечно тісно пов'язана із мовознавством, останнім часом теж зазнає суттєвих змін та переорієнтації, які опираються на сучасні наукові здобутки загального мовознавства, лінгводидактики, лінгвокультурології, основним концептом яких є «*мовна особистість*», що, враховуючи специфіку галузі «Методика навчання іноземних мов» трансформується у концепт «*вторинна мовна особистість*». Саме у методиці навчання іноземних мов описуються моделі вторинної мовної особистості, її рівні, умови та завдання формування. Предметом дослідження у теорії методики навчання іноземних мов стає вторинна мовна особистість як мета навчання та процес розвитку здатності до мовленнєвої діяльності мовою, що вивчається. Поняття «вторинна мовна особистість» використовується не тільки у методиці навчання другої мови, а й у лінгводидактиці, психолінгвістиці, міжкультурній комунікації тощо, проте єдиного визначення нині не існує. Так, Н.Гальскова трактує мовну особистість як «сукупність здібностей людини до іншомовного спілкування на міжкультурному рівні, тобто на рівні розуміння всіх культурних, психологічних, історичних та інших особливостей носія мови» [1, с. 46]. А. Соломаха вторинну мовну особистість визначає як сукупність здатностей людини до іншомовного спілкування на міжкультурному рівні, до адекватної взаємодії з представниками інших культур [3, с 118]. На думку І. Халеєвої,

вторинна мовна особистість - це мовна особистість, «формування якої відбувається в процесі навчання другої мови, має специфічне трактування, більш вужче, аніж розглянуте в лінгводидактиці, воно базується на залученні через нерідну мову не тільки до вторинної мовної системи інофонної лінгвокультури, але й до концептуальної картини, у межах якої відбувається становлення національного характеру й менталітету носія мови. Таким чином, вторинна мовна особистість - це сукупність рис людини, яка передбачає оволодіння вербально-семантичним кодом мови, що вивчається, тобто «мовною картиною світу» носіїв цієї мови, і концептуальною картиною світу, що дає можливість людині зрозуміти нову для неї соціальну дійсність.» [5, с.277]

Сучасна методика навчання інших мов не залишає поза увагою і такий важливий аспект як *формування вторинної професійної мовної особистості вчителя*, який навчає учнів іноземних мов. Актуальність досліджень у цій галузі визначається необхідністю підвищення якості професійної підготовки та удосконалення вчителів іноземних мов за професійним спрямуванням шляхом формування вторинної мовної особистості педагога, що передбачає володіння іноземною мовою на високому комунікативному рівні, розвинуті вміння сприймати навколишнє середовище через призму картини світу представників іншомовного соціуму та досконале володіння методами, прийомами, технологіями навчання учнів.

Дослідник цієї проблеми В. Ніколаєнко зазначає, що формування професійно орієнтованої іншомовної свідомості вторинної мовної особистості вчителя іноземної мови має здійснюватися «у процесі системного засвоєння засобів міжкультурної комунікації в ході цілісного становлення і розвитку професійної діяльності».[2, с.17] Дослідження в цій галузі здійснюються в контексті різних підходів і напрямків, проте найсуттєвішими залишаються роботи, в яких розкриваються методичні передумови розвитку вторинної іншомовної професійної особистості вчителя, за яких відбувається найбільш ефективне її формування і розвиток. Як показує аналіз, розробка уявлень про вторинну професійну особистість фахівця у сфері іноземних мов реалізується

переважно на лінгвістичному і філологічному рівнях, а також у сфері методики навчання іноземних мов. Зокрема, науковці (Н. Гальскова, Н. Гез, А. Плехов, О.Голованова тощо) зазначають, що формування мовної особистості відбувається спочатку в комунікативному просторі рідного мовного середовища. В іншомовному ж середовищі, у чужій культурі з нею відбуваються певні зміни. Це свідчить про те, що компетенції, сформовані на основі рідної мови та культури не завжди повною мірою відповідають іноземній мові та культурі, що унеможливлює повноцінне оволодіння іншомовною комунікацією. Таким чином, можемо стверджувати, що вторинна мовна особистість не може існувати окремо від первинної, і в свою чергу вона теж впливає на структуру первинної мовної особистості. Так, С. Тер-Мінасова доводить, що вивчаючи іноземне слово, людина ніби виймає шматок мозаїки з чужої, невідомої їй до кінця картини світу і намагається поєднати його з картиною світу, що є наявною в її свідомості і задана рідною мовою [4].

Формування вторинної мовної професійної особистості вчителя іноземної мови має свої специфічні принципи, способи та основні критерії сформованості. Насамперед, ця професійна мовна особистість розкривається у своїй мовній діяльності відповідно до специфіки професійної діяльності, її цілей і завдань. Професійна вторинна мовна особистість учителя іноземних мов має такі основні характеристики:

- вона визначається як багатокомпонентний набір мовних здібностей, умінь, готовності до здійснення мовних дій різного ступеня складності, яка виявляється у різних видах (говорінні, читанні, письмі та аудіюванні) і класифікується за рівнями володіння мовою (фонетикою, лексикою, граматикою тощо). Зокрема, знання лексики і граматики, тобто володіння вербально-семантичним кодом, надзвичайно важливе, адже значення кожного слова іншої мови має вбудовуватися не в систему рідної мови, як еквівалент знайомого слова, а в систему іноземної мови;

- вона ефективно реалізує себе в комунікації, обирає і здійснює потрібну стратегію й тактику спілкування , вміло використовує необхідні засоби (як лінгвістичні, так і екстралінгвістичні).
- вона вирізняється сформованою соціокультурологічною (інокультурною) компетентністю (розуміння культурних відмінностей, толерантне сприйняття іншої системи цінностей, знання норм мовного етикету іншої культури, включаючи вербальні та невербальні особливості, базові елементи поведінки, властиві іншій культурі тощо);
- вона має сформовані вміння знаходити і добирати професійно значущу інформацію, обробляти її, аналізувати, синтезувати, інтерпретувати, передавати тощо; уміння орієнтуватися в комп'ютерному віртуальному середовищі міжкультурної комунікації;
- вона здатна до науково обґрунтованого, методично грамотного поступового формування вторинної толерантної мовної особистості учня, готової до міжкультурної комунікації та саморозвитку в умовах глобалізованого інформаційного суспільства; до постійного оновлення методики навчання, осучаснення форм та методів у процесі реалізації компетентнісного, комунікативно діяльнісного, особистісно орієнтованого й культурологічного підходів до навчання іноземної мови.

Ми поділяємо думку дослідниці Н. Гальскової , яка зазначає: «якщо процес становлення вторинної мовної особистості пов'язаний не тільки з оволодінням вербальним кодом іншої мови та вмінням її застосовувати практично під час спілкування, але й з формуванням у свідомості особистості «картини світу», властивої носіям цієї мови як представникам певного соціуму, то оволодіння нерідною мовою має бути спрямовано на залучення до концептуальної системи чужого лінгвосоціума" [1, с. 18]. На нашу думку, розвиток в учителів властивостей «вторинної мовної особистості» дозволяє їм бути активними учасниками міжетнічної комунікації в багатоетнічному суспільстві та ефективно навчати цьому інших, і це є власне стратегічною метою професійної підготовки та *удосконалення педагогічних кадрів.* Реалізувати цю мету - це не тільки розвивати в

учителів уміння самим користуватися відповідною опорною мовною технікою та навчати цього учнів, але й збагачувати позамовною інформацією, необхідною для адекватного спілкування і взаєморозуміння на міжкультурному рівні. Згідно з цією метою післядипломна педагогічна освіта починає науково обґрунтовувати та практично перевіряти різноманітні моделі формування вторинної мовної особистості вчителів іноземних мов у конкретних умовах навчання на курсах підвищення кваліфікації та у між курсові періоди.

Якісне формування «вторинної мовної особистості» педагога можливе за певних умов, а саме:

- комунікативного спрямування навчального процесу на курсах через доцільне використання мовного і мовленнєвого матеріалу та створення на заняттях сприятливої атмосфери наближеної до умов реального спілкування;
- комунікативної поведінки викладача, який, використовуючи різні методи, форми і види навчальної діяльності, надає можливість самим учителям активно формувати навички й уміння іншомовного спілкування в усіх його функціях (пізнавальній, регулятивній, ціннісно-орієнтаційній, етикетній) у межах різних сфер і тем;
- урахування індивідуальних особливостей , можливостей та потреб учителів, рівня їхньої мотивації та готовності до професійного зростання, їхніх інтересів, професійного та життєвого досвіду;
- ситуативного спрямування навчального процесу на курсах, що сприяє усвідомленню педагогами реальних соціальних і професійних умов, вмотивовуючи, активізуючи та стимулюючи їхню мовленнєву діяльність;
- надання пріоритетів колективним формам навчання, які урізноманітнюють роботу слухачів курсів та створюють умови для усвідомлення ними різноманітних соціально-комунікативних, професійно-практичних ситуацій;
- комплексного виконання цілей формування професійної компетентності вчителів іноземних мов: науково-теоретичної, когнітивної, методично-практичної, розвивальної, дослідницької тощо ;

- виконання практичних завдань діяльнісного, проблемного, творчого змісту, які забезпечують розвиток креативного мислення, загальнонавчальних умінь, об'єктивного оцінювання та переосмислення свого досвіду, вироблення власної траєкторії та власних стратегій педагогічної діяльності;
- усвідомленого використання вчителями власного професійного досвіду у навчанні мови, використанні міжпредметних зв'язків, що сприяє розвитку навичок порівняння, систематизації й узагальнення;
- формування в учителів соціокультурної компетенції у процесі опрацювання окремих модулів, використання відповідних текстових й ілюстративних матеріалів на практичних заняттях, що сприятиме вихованню толерантного ставлення й поваги до культури, звичаїв, способу життя інших народів, мова яких вивчається.

Отже, підсумовуючи зазначимо, що формування професійної вторинної мовної особистості вчителя іноземної мови є нині одним із пріоритетних завдань сучасної системи післядипломної освіти. Це формування має передбачати роботу, спрямовану не тільки на залучення вчителів до концептуальної системи українського лінгвосоціуму, а й до культурного осмислення ціннісних вимірів інших різних соціокультурних спільнот. Необхідно пропонувати вчителям аргументовані й авторитетні думки щодо визначення справжніх ціннісних орієнтирів в лінгвокультурах, мова яких вивчається, зважаючи на те, що метою оцінних суджень залишається вироблення в педагогів власних ціннісних орієнтирів.

Використані джерела:

1. Гальскова Н. Д. Теория обучения иностранным языкам: лингводидактика и методика / Н.Д.Гальскова, Н. И. Гез. – М.: Академия, 2008. – 336с.АРКТИ-ГЛОССА, М. – 2000, 165с.
2. Ніколаєнко В. В. Особливості формування вторинної мовної особистості іноземних студентів / В.В.Ніколаєнко // Педагогічний альманах. – 2014. – Випуск 22. – С. 15-21.

3. Соломаха А. В. Взаємозв’язок світу, етносу та мови (до питання про мовну картину світу). / А. В. Соломаха // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія № 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство): Зб. наукових праць. – К: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. – Випуск 1. – 209. – С.117-121.
4. Тер- Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер- Минасова. – М.: МГУ, 2005. – 264с.
5. Халеева И. И. Вторичная языковая личность как реципиент инофонного текста / И. И. Халеева// Язык-система. Язык-текст. Язык-способность. – М., 1995. – С. 277-278.